

הכנס המדעי ה-19

מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ח

חינוך ופדגוגיה II

יו"ר: סמדר דולב

הוראת עמיתים : למידת עמיתים אצל מתכשרים להוראה**בקורס "הוראת ביולוגיה במעבדה"****Peer Teaching: Peer Learning Among Teacher Trainees in the Course****"Teaching Biology in the Laboratory"**

במסגרת ההוראה באקדמיה אנו עוסקות בחיפוש גישות ויישום תאוריות חדשות בהוראה. גישות אלו עשויות לתרום להתפתחותם המקצועית של המתכשרים להוראה ולהעשרתם ברפרטואר עשיר לקראת השתלבותם בשדה. במחקרים רבים נמצא שלמידה שיתופית ולהוראת העמיתים יש יתרון בולט בקידום ההישגים ובבניית הדימוי העצמי של הלומד.

למידת עמיתים מעודדת למידה שיתופית ומניעה את העמיתים ללמידה פעילה מבחינה רגשית-חברתית, קוגניטיבית ומטא-קוגניטיבית. היא מעודדת שיח לוגי, עיבוד מידע במסגרת קבוצה חברתית והבנה משותפת של הידע הנלמד. כאשר הלומד מתמודד עם למידה בקבוצה שהוא בחר ונבחר ללמוד בה, חל שיפור רגשי, חברתי וקוגניטיבי כאחד. הוראת עמיתים מתבססת על קריאה מקדימה של החומר, מתייחסת לקשיים פוטנציאליים, מעמיקה את ההבנה ובונה את הביטחון העצמי של הסטודנט. שיוך לקבוצת השווים בהתפתחות המקצועית מעניקה תחושת ביטחון המובילה להצלחה, אמפתיה, גמישות ותקשורת ואף למתן וקבלה של ביקורת בונה.

המחקר שיוצג במסגרת ההרצאה בוצע בפרדיגמה האיכותנית-קונסטרוקטיביסטית. במסגרת הקורס "הוראת ביולוגיה במעבדה" בשנים תשעו-תשע"ז התחלקו הסטודנטים לקבוצות בנות שנים-שלושה עמיתים. כל קבוצה בתורה לימדה נושא את העמיתים בכיתה. באתר ה-google sites שליווה את הקורס הוצגו שני שאלונים פתוחים למחצה: שאלון ללומדים ושאלון לקבוצה המלמדת. כל סטודנט ענה על ששה שאלונים לומדים ועל שאלון לקבוצה המלמדת. באמצעות שאלונים אלו, הסטודנטים ביטאו את הערכתם כלפי עמיתיהם וכלפי עצמם תוך ביטוי של תהליכים רפלקטיביים ומטא-קוגניטיביים בהתייחס לקריטריונים: אופי ההסבר המדעי שניתן, שימוש בפרקטיקות מדעיות ושילוב הוראת עמיתים. עיבוד הנתונים התבצע באמצעות קטגוריזציה של תשובות הנשאלים וגופה בסטטיסטיקה תיאורית.

מניתוח הממצאים ניתן לזהות יתרונות וחסרונות של תהליכי הוראת עמיתים ולמידת עמיתים בעיני הסטודנטים. נמצא שברמה העקרונית, השיטה מתאימה לתפיסתם הפדגוגית כמורים והם ממליצים על שילובה ללא הסתייגות. אך לגבי יישום בפועל בשדה היו הסתייגויות בכשליש מהתגובות. הרווח העיקרי מתהליך הוראת העמיתים בשלב ההכשרה להוראה הוא בעיקר לסטודנט המלמד. מידת ההצלחה בשילוב הוראת עמיתים תלויה במידה שווה הן בהתנהלות הקבוצה הלומדת והן בהתנהלות הפרט.

מחקר זה מעמיק את הידע אודות שילוב הוראת עמיתים בהכשרת מורים בכלל ומורי ביולוגיה בפרט ועשוי לספק כלים ותובנות כדי שמורי-מורים יוכלו להתאימם לצורכיהם.

מילות מפתח: הוראת עמיתים, למידת עמיתים, מתכשרים להוראת ביולוגיה

צילום מקומות בבית הספר כצוהר לעולמם של תלמידים

Students' Photos of Sites at School as Windows to their Mental Worlds

ההצגה תתאר מחקר שהתמקד בשתי מטרות: (א) ללמוד על טיבם של מקומות בבית הספר דרך משמעויות שתלמידים מייחסים להם; (ב) לאפיין היבטים בחוויה הבית ספרית של תלמידים. המחקר הוא מחקר השתתפותי שבו נטלו חלק 35 תלמידים אשר התבקשו לצלם מקום אחד שהם אוהבים ומקום אחד שהם אינם אוהבים בבית הספר בו הם לומדים. התלמידים צילמו את המקומות תוך שהם מובילים סטודנטים-חוקרים ברחבי בית הספר, ומסבירים להם את הרציונל לבחירותיהם.

ממצאי המחקר עולה כי שליש מהתלמידים בחרו בכיתות הלימוד שלהם כמקום שהם אינם אוהבים ושליש מהתלמידים בחרו בחצר כמקום אהוב. מבחירותיהם מתקבלת תמונה ברורה של חוויה בית ספרית לא מאוזנת אשר נעה על רצף שבין שני קטבים: למידה במשך שעות ארוכות בכיתות לימוד לא אהובות, ומנוחה קצרה בחצר האהובה. בנוסף, ממצאי המחקר ממחישים כיצד יחס של תלמידים למקומות עשוי לחשוף צרכים וחסכים: צורך בשליטה, שייכות, ביטוי עצמי, תשומת לב, ביטחון, אוטונומיה, גילוי דברים חדשים ועוד.

בנוסף לבחינה הרוחבית של טיבם של המקומות שהתלמידים בחרו, יוצג ניתוח ממוקד של טקסטים (תצלומים וראיונות) של ארבעה תלמידים, זאת במטרה להדגים כיצד התהליך המחקרי מאפשר ללמוד על האופן שבו תלמידים תופסים את עצמם ומביעים את רצונותיהם בזיקה לאנשים ואובייקטים בסביבה הבית ספרית. כן מדגים הניתוח כיצד צילומים של תלמידים מאפשרים לגלות מצוקות אישיות ודרכי התמודדות, כמו גם תפיסות לגבי גבולות האחראיות שלהם ושל זולתם.

בשלב המסקנות יוצגו היתרונות הטמונים בגישת המחקר שתוארה לא רק כתהליך מחקרי אלא גם כתהליך פדגוגי. שילוב תוצרים ויזואליים ומילוליים חושף תמונה רב-ממדית של עולמם של תלמידים ובכך מגביר את הנגישות לעולמם. השימוש בטכניקת הצילום בגישה השתתפותית מזמן לתלמידים חוויה מעצימה, ופותח צוהר להשמעת קולם ולביטוי אישי שווה לכל נפש. ההתמקדות בסביבה הפיזית טומנת בחובה פוטנציאל להגברת המודעות, המעורבות והאכפתיות של תלמידים כלפי בית הספר. זאת ועוד, הרחבת מעגל המשתתפים לכלל קהילת בית הספר, יישום תהליך של הפקת תצלומים ושיח אודותיהם, עשוי לקדם דיאלוג בית ספרי על ערכים, רצונות והשקפות, ולהוות זרז לשיפור סביבת הלמידה והחוויה הבית ספרית של אנשים במקום.

מילות מפתח: חוויה בית ספרית, ראיונות מבוססי צילום, סביבות למידה, מרחב בית ספרי, מחקר השתתפותי

מורים יוצרים למידה אחרת: תוכנית לימודים ייחודית בהיסטוריה, האנשים שהפעילו אותה והזיקה לעקרונות החינוך הקיבוצי

Teachers Create a New Way of Learning: A Unique History Teaching Program, Designers and Propensity to the Principles of the Kibbutz Education System

השאיפה ללמידה משמעותית תרמה לתחייתן של תוכניות ייחודיות בבתי הספר העל-יסודיים, יחד עם פריחתו המחודשת של החינוך הקיבוצי. תהליכים אלה ממחישים את הקשר ההדוק בין יסודות החינוך הקיבוצי לבין הניסיון ללמד "אחרת". פיתוח תוכנית לימודים ייחודית "מתכתב" בעיקר עם שניים מעקרונות החינוך המשותף: למידה יחידנית, קבוצתית ובין-תחומית פעילה, ואוטונומיה של צוותי מורים. דוגמה לכך ניתן לראות בתוכנית לימודים בהיסטוריה, שהופעלה במודל ייחודי של שיתוף פעולה בין ארבעה בתי ספר על-יסודיים (אופק, מנור-כברי, משגב וסולם צור), שלושה מהם בתי ספר קיבוציים, כולם שייכים לאגף לחינוך התיישבותי במשרד החינוך.

מטרת המחקר הייתה לבחון את תוכנית הלימודים שהופעלה בבתי הספר הללו, את דרך יצירתה והפעלתה לאור תורת החינוך המשותף הקיבוצי, לאור התרבות הארגונית והניהולית של ארבעת בתי הספר ולאור סיפור חייהם של המורים שיצרו והפעילו תוכנית זו. בתוך כך, כוון המחקר לעסוק בשאלת השתקפותם של ערכים המאפיינים את החינוך הקיבוצי (כגון: שוויון, שיתוף ואחריות הדדית, דמוקרטיה, ציונות סוציאליסטית, עבודה) בתוכנית עצמה, בדרך העבודה של המורים שיצרו והפעילו אותה ובאקלים הבית ספרי שבו התקיימה.

שיטת המחקר הייתה איכותנית. נערכו ראיונות עומק מובנים עם 16 מורים שהיו שותפים בפיתוח תוכנית הלימודים, בכתיבתה ובהפעלתה בכיתות ועם שני מנהלים שניהנו בתקופת יצירת התוכנית והפעלתה. עיבוד הנתונים של חומרי התוכנית והראיונות נעשה בשיטה של ניתוח תוכן איכותי.

מתוך הראיונות הצטיירו שלושה מרכיבים מרכזיים, שנראה כי חבירתם יחד איפשרה את ביצוע התוכנית ואת הצלחתה: הגורם המרכזי ביותר להצלחה היו המורים, הרקע שלהם ואישיותם. גורם נוסף שאיפשר את ההצלחה היה תרבות בתי הספר ומנהליהם. לצד אלו, היה משקל רב ליוזם התוכנית "שהדליק את הניצוץ".

ניתן להסתייע בבחינת תוכנית זו כדי להגדיר את שפת המעשה החינוכי הקיבוצי בן ימינו, שכולל חיפוש אחר הוראה אחרת, פעילה ויצירתית. כמו כן, ניתן לעמוד על התנאים הנדרשים לקיומה של למידה משמעותית המבוססת על עקרונות החינוך הקיבוצי ומביאה אותם לידי ביטוי.

מילות מפתח: חינוך קיבוצי, תוכניות לימודים ייחודיות, הוראת היסטוריה, אוטונומיה של מורים

"לרשום ואז מה?" השימוש במחברות אוצר מילים לרכישה ולהוראה של מילים חדשות
"Write it Down and Then What?" Student Teachers Reflect on the Use of
Vocabulary Notebooks for Vocabulary Acquisition and Teaching

קיים קונצנזוס מסוים בקרב חוקרי שפה שידע של אוצר מילים הוא רכיב חיוני להתפתחות שפה שנייה ולהבנת הנקרא. שיטה מוכרת להרחבת אוצר מילים בשפה שנייה היא שימוש במחברות אוצר מילים, שיטה המסייעת בהבחנה במילים חדשות ובהתמקדות בהן – שני מרכיבים מרכזיים בתהליך רכישת אוצר מילים. שיטה זו גם מאפשרת ללומד, בהנחיית המורה, לחקור את אסטרטגיות הלמידה המתאימות לו. חקר זה עשוי לתרום להתפתחות המטא-קוגניטיבית של הלומד, ולהוביל לשיפור ביכולת הלמידה העצמאית.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לחקור את השימוש במחברות אוצר מילים בקרב סטודנטיות להוראת אנגלית ששפת אמן עברית. המחקר בחן שלושה היבטים עיקריים בהתפתחותן של המשתתפות כלומדות וכמורות: ההיבט הלשוני (חקר ההתפתחות של אוצר המילים שלהן); ההיבט המטא-לשוני (תהליך חקר עצמי, העלאת מודעות ויישום אסטרטגיות); ההיבט הפדגוגי (הפנמת השיטה ויכולת/נכונות/רצון לשימוש במחברות אוצר מילים ככלי הוראה).

שאלות המחקר הן: (1) האם השימוש במחברות אוצר מילים תורם להתפתחות הלשונית של סטודנטיות להוראת אנגלית שאינן דוברות את השפה מלידה?; ו- (2) מהן עמדותיהן בנוגע לשימוש באוצר מילים ככלי להוראה?

במחקר השתתפו 15 סטודנטיות בשנה השלישית ללימודיהן. המחקר איפשר התבוננות בזוויות שונות של השימוש במחברות אוצר מילים: המשתתפת כמלמדת שפה וכלומדת שפה. במחקר נעשה שימוש במתודולוגיה משולבת. בחלק האיכותני כלי המחקר היו: בחינה וניתוח של המחברות; ניתוח של הרפלקציות של הסטודנטיות המשתתפות לגבי השימוש במחברות אוצר מילים ללמידה ולהוראה; ראיונות עומק. המדד הכמותי כלל מבחן אישי באוצר מילים, שהתבסס על המילים שנלקחו מן המחברות של המשתתפות. המבחן מדד את רכישת המילים ואת יעילות השימוש במחברות ככלי עזר בתהליך הלמידה.

הממצאים מצביעים על קושי התחלתי בשימוש במחברות, ביישום אסטרטגיות וברפלקציות על תהליך הלמידה. במהלך המחקר, המשתתפות הטמיעו את השיטה וניכר שחלה התקדמות במיומנותן ובהתעניינותן בשימוש במחברות אוצר מילים ככלי להוראה וללמידה. חל שיפור גם ביכולות המטא-קוגניטיביות שלהן. ניתן להשליך ממסקנות המחקר לתחומי למידה שונים, ולאוכלוסיית פרחי הוראה בתחומים שונים, שכן תהליך המעורבות בחומר ובשימוש ברפלקציות רלוונטי לתחומים אחרים.

מילות מפתח: פרחי הוראה, התפתחות מטא-קוגניטיבית, רפלקציות, רכישת אוצר מילים, המורה כלומד